

ФУНКЦЫЯНАЛЬНА-СТЫЛІСТЫЧНАЯ ПАРАМЕТРЫЗАЦЫЯ Ў БЕЛАРУСКІХ ІНКАРПАРАВАННЫХ СЛОЎНІКАХ

Функцыянальна-стылістычная параметрызацыя ўяўляе сабой элемент сістэмнага апісання загаловачнай адзінкі, якая паказвае на сферу выкарыстання і характар ужывання лемы ў лексікаграфічным выданні. У беларускіх інкарпараваных слоўніках функцыянальна-стылістычная параметрызацыя прадстаўлена паметамі, што характарызуюць загаловачную адзінку паводле:

а) храналагічнай абмежаванасці ўжывання: сучаснае – *суч.*; устарэлае – *уст.*, *устар.*;

б) эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі: жартаўлівае – *жарт.*, *жартаўл.*; іранічна-жартаўлівае – *іранічн.-жартаўл.*; іранічна-ўзнёслае – *іранічн.-ўзнёсл.*; ласкальнае – *ласк.*;

в) прыналежнасці загаловачнай адзінкі да пэўнага стылю маўлення: народна-паэтычнае – *народн.-паэтычн.*; памяншальнае – *памяниш.*, *зьмяниш.*; паэтычнае – *паэтычн.*; паэтычна-ўзнёслае – *паэтычн.-ўзнёсл.*; ўзнёслае – *ўзнёсл.*; размоўнае – *разм.*, *разг.* (рус.);

г) адносін загаловачнай адзінкі да пэўнай формы існавання: абласное – *абл.*; дыялектнае – *дыялектнае*, *диал.* (рус.);

д) спецыяльнай сферы ўжывання: анатамічнае – *анат.*; батанічнае – *бат.*; бухгалтарскае – *бухг.*; ваеннае – *ваен.*, *воен.* (рус.); геаграфічнае – *геагр.*; геалагічнае – *геалаг.*; геаметрычнае – *геом.* (рус.), *геомэтр.*, *геометр.* (рус.); гістарычнае – *гіст.*; граматычнае – *грам.*; заалагічнае – *заал.*, *зоолагіч.* (рус.); медыцынскае – *мед.*; музыкальнае – *муз.*; паліграфічнае – *палігр.*; рэлігійнае – *рэл.*; спартыўнае – *спарт.*; тэхнічнае – *тэхн.*, *тех.* (рус.); фінансavae – *фін.*; хімічнае – *хім.*

Пры функцыянальна-стылістычнай параметрызацыі ў тлумачальных інкарпараваных слоўніках выкарыстоўваюцца мона- і біінфармацыйныя паметы. *Монаінфармацыйныя* паметы паказваюць на:

а) храналагічная абмежаванасць ужывання загаловачнай адзінкі: **залатоўка** (*уст.*) – раней манета ў 15 капеек [10, с. 537]; **грыўня** – дзесяцікапеечная манета (*устар.*) [10, с. 534]; **весніцы**, -ніц. 1. Вароты ў двор або ў агарод, у поле. 2. Плот з варотамі ў канцы вёскі (*уст.*) [2, с. 247]; **ваярскі**, *Уст.* Воінскі [5, с. 243]; **гуней** (*суч.* гуня, гунька) <...> [8, с. 23];

б) наяўнасць эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі: **дасціпны** (*жарт.*) [4, с. 38]; **хоха** (*жартаўл.*) – няўмека, гультайка [11, с. 413]; **вандроўны дом**. *Жартаўл.* Вагон <...> [16, с. 185];

в) прыналежнасць загаловачнай адзінкі да пэўнага стылю маўлення: **кабета**, -ы, *ж.* (*разм.*) Сталая замужня жанчына [2, с. 248]; **браць усё на язык**. *Размоўн.* Абгаворваць. <...> [16, с. 184]; **тук** (*разг.*) – растопленный жир [20, с. 544]; **агністы меч**. *Паэтычн.* Маланка, бліскавіца. <...> [16, с. 178]; **блакітная бездань**. *Узнёсл.* Нябесная прастора. <...> [16, с. 183]; **абвіць вянно спаткання** к а г о. *Паэтычн.-узнёсл.* Абняць к а г о. <...> [16, с. 177]; **ажаніць з вірам** к а г о. *Народн.-паэтычн.* Утапіць к а г о. <...> [16, с. 179]; **ажыццяўляць Адысею**. *Іранічн.-узнёсл.* Вандраваць. <...> [16, с. 179]; **балотны пан**. *Іранічн.-жартаўл.* Чорт, нячысік. <...> [16, с. 180];

г) тэрытарыяльную абмежаванасць функцыянавання загаловачнай адзінкі: **няежны**, -ая, -ае (*абл.*). Той, хто вельмі мала або пераборліва есць [7, с. 288];

д) спецыяльную сферу выкарыстання рэстравай адзінкі: **рашчына** (*хім.*) – раствор [12, с. 302]; **ламота** (*мед.*) [4, с. 40]; **неразвіты** (*грам.*) [4, с. 41]; **штурхаць** (*спарт.*) штурхануць [4, с. 44]; **крэдыт** (*бухг.*) – крэдыт (*фін.*) [4, с. 40]; **губа** (*анат.*) – губа (*бат.*) – губа (*геагр.*) [4, с. 38].

Біінфармацыйныя паметы паказваюць на функцыянальна-стылістычную абмежаванасць ужывання загаловачнай адзінкі і прыналежнасць яе да пэўнага стылю маўлення: **пастар**, -а, *м.* 1. *Уст. паэт.* Пастух. 2. Свяшчэннік, кіраўнік паства [2, с. 249].

У тлумачальных інкарпараваных слоўніках функцыянальна-стылістычныя паметы могуць спалучацца з этымалагічнымі і граматычнымі. Напрыклад, **Іван** (*разм.* Івась, Ян, Ясь, Янка, Янук, Януш і інш.; *старажытнаяўр.*) – “той, каго мілуе Бог” [24, с. 234]; **краска** *паэт.* -і, *ж.* Кветка [19, с. 230]; **гайдаверы**, *уст., адз. няма.* Боты з высокімі халявамі [18, с. 236]; **начсалома**, *наз., іран., ад* начальнік саломы. <...> [3, с. 71]; **звадыяш**, -а, *м.* *Разм.* Зводнік, падбухторшчык [5, с. 244]; **дзіда**, -ы, *мн.* -ы, дзід, *ж.* (*уст.*). 1. Старадаўняя калючая зброя ў выглядзе доўгага дрэўка з вострым металічным наканечнікам; піка. <...> [2, с. 248]; **фатыга**, -і, *ж.* (*абл.*) Турботы, клопат [5, с. 245]; **шалом**, -а, *м.* *Гіст.* Шлем [13, с. 284]; **нужутка**, -і, -тцы, *ж.* *Дыял.* Верхняя вопратка [2, с. 249]; **уток**, *утку́, м.* *Спец.* Папярочныя ніткі, якія пераплятаюцца з асновай, утвараюць тканіну [14, с. 253].

У інкарпараваных **перакладных** слоўніках выкарыстоўваюцца монаінфармацыйныя паметы, якія паказваюць на:

а) наяўнасць эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі: **ігрушка** – маленькая груша, (*ласк.*) грушка [23, с. 66];

б) прыналежнасць загаловачнай адзінкі да пэўнага стылю маўлення: **адпавяданне** (*разм.*) – ответ [17, с. 242]; **тук** (*разг.*) – растопленный жир [6, с. 293];

в) тэрытарыяльную абмежаванасць функцыянавання загаловачнай адзінкі: **туркус** (*дыялектнае*) ‘біруза’ <...> [9, с. 47]; **грабить** рабаваць грабіць *диал.* грэбці, грести [23, с. 60];

г) спецыяльную сферу выкарыстання рээстравай адзінкі: **okuri** 1. займаць; 2. (*ваен.*) акупаваць [21, с. 147]; **построить** 1. пабудаваць; 2. *воен.* пастроіць [1, с. 325]; **признак** 1. адзнака, прыкмета; 2. *грам.* прымета [1, с. 326]; **обстоятельство** абстаўіны (*ед. нет*); (*грам.*) акалічнасць [24, с. 295]; **kazo** 1. (*грам.*) склон; 2. выпадак [21, с. 142]; **kankro** (*заал.*) рак [21, с. 141]; **конік** – *зоологич.* – кузнечик [6, с. 292]; **предстаўленьне** (*геом.*) Представление (*геом.*) [15, с. 100]; **вобраз** (*геомэтр.*) Изображение (*геометр.*) [15, с. 98]; **komposti** (*палігр.*) набіраць [21, с. 154]; **mandarino** мандарын (*гіст.*) [21, с. 145]; **graco** (*рэл.*) ласка [21, с. 139]; **kaliko** келіх, кілішак, кубачак; (*рэл.*) чаша [21, с. 141]; **likeno** 1. лішайнік (*расліна*); 2. лішай (*мед.*) [21, с. 145]; **lukli** змагацца, весці змаганне; (*спарт.*) бароцца [21, с. 144]; **tacmento** атрад; брыгада (*рабочых*); каманда (*спарт.*) [21, с. 155]; **mapo** карта (*геагр.*) [21, с. 145]; **mino** паклад, пласт, слой, жыла (*геалаг.*) [21, с. 146]; **munti** манціраваць, устанавіць, сабраць (*тэхн.*) [21, с. 146]; **отказать** адмовіць; звольніць; стаць (*тех.*) <...> [23, с. 73]; **pelvo** 1. таз (*посуд*); 2. таз (*анат.*) [21, с. 148]; **solvi** 1. вырашаць, рашаць; 2. раствараць (*хім.*) [21, с. 153]; **trumpet** труба (*муз.*) [21, с. 156]; **urceolo** белы гарлачык (*бат.*) [21, с. 157].

Бінфармацыйныя паметы ўказваюць на сферу выкарыстання загаловачнай адзінкі: **стакан** 1. шклянка; 2. *воен. тех.* стакан [25, с. 296].

Функцыянальна-стылістычныя паметы ўводзяцца ў структуру слоўнікавага артыкула беларускіх інкарпараваных слоўнікаў наступнымі спосабамі:

1) шляхам размяшчэння іх непасрэдна ў тэксце слоўнікавага артыкула пасля рээстравай адзінкі з выдзяленнем або без выдзялення коскамі:

а) з дапамогай курсіву: **балагол**, -а, м. *Уст.* Той, хто займаецца перавозам грузаў ці людзей на ўласнай фурманцы [5, с. 243]; **звядыяш**, -а, м. *Разм.* Зводнік, падбухторшчык [14, с. 252]; **носадрукаванне**, наз., *іран.*, у знач. заснуць. <...> [3, с. 71];

б) без курсіўнага выдзялення: **дроб**, -а, *зьмянш.* драбок, -бка, **драбочак**, -чка. <...> [22, с. 111]; грабить рабаваць грабіць *диал.* грэбці, грести [23, с. 60];

2) шляхам заключэння рээстравай адзінкі ў круглыя дужкі:

а) з дапамогай курсіўнага выдзялення: **насевак**, *-сеўку, м (разм.)*. Тое, што прызначана для пасеву [5, с. 244]; **velo** 1. ветразь; 2. мяккае паднябенне (*анат.*) [21, с. 157];

б) без курсіўнага выдзялення: **дасціпны** (*жарт.*) [4, с. 38]; **крэдыт** (*бухг.*) – **крэдыт** (*фін.*) [4, с. 40].

Відавочна, што функцыянальна-стылістычная параметрызацыя беларускіх інкарпараваных слоўнікаў прадстаўлена даволі шырокім спектрам памет, якія паказваюць на спецыяльную сферу выкарыстання загаловачай адзінкі і адлюстроўваюць характар іх ўжывання. Разам з тым, назіраецца патрэба ва ўніфікацыі памет гэтага тыпу – як з пазіцыі фармальнага прадстаўлення, так і з пункту гледжання сістэматызацыі сітуацыі іх выкарыстання.

ЛІТАРАТУРА

1. Андрэенка, У.К. Кароткі руска-беларускі слоўнік // Беларуская мова : падручнік для 5-6-х кл. шк. з бел. м. новуч. – 11-е выд. / У.К. Андрэенка, М.С. Яўневіч. – Мінск : Нар. асвета, – 1988. – С. 323–327.

2. Тлумачальны слоўнік // Беларуская мова: Сінтаксіс і пунктуацыя: падруч. для 8 кл. шк. з бел. м. навуч. / Л.А. Антанюк [і інш.] – Мінск. : Бервіта, 1998. – С. 247–250.

3. Басава, Г.І. Аўтарскія неалагізмы (слоўнік) / Г. Басава, М. Прыгодзіч // Роднае слова. – [Ч. 2]. – 1995. – №10(94). – С. 68–73.

4. Бірыла, М.В. Націск // Сучасная беларуская мова = Пытанні культуры мовы / АН БССР ; ІМ ; рэд. А.І. Жураўскі, Г.У. Арашонкава. – Мінск : Нав. і тэх., 1973. – С. 33–55.

5. Валочка, Г.М. Тлумачальны слоўнік // Беларуская мова : 7 кл. : эксп. падруч. для шк. з бел. м. навуч. / Г.М. Валочка, Я.М. Лаўрэль; М-ва адукац. РБ; Нац. ін-т адукацыі. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2000. – С. 243–245.

6. Васюковіч, Л.С. Беларуская мова: 5 кл.: Эксп. падруч. для шк. з рус. м. навуч. / Л.С. Васюковіч, В.І. Несцяровіч, Я.Н. Марозава. – М-ва адукац. РБ; Нац. ін-т адукацыі. – Мінск. : Адукацыя і выхаванне, 1998. – С. 291–293.

7. Васюковіч, Л.С. Тлумачальны слоўнік // Беларуская мова : 5 кл. : эксп. падруч. для шк. з рус. м. навуч. / Л.С. Васюковіч, В.І. Несцяровіч, Я.Н. Марозава. – М-ва адукац. РБ; Нац. ін-т адукацыі. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 1998. – С. 284–290.

8. Воўк-Левановіч, І.В. Мова выданняў Францішка Скарыны / І.В. Воўк-Левановіч. – Мінск, 1927. – С. 23–24.

9. Галай, В.М. Назвы ўпрыгожанняў і аздобаў / В.М. Галай // Роднае слова. – 2000. – №6 (150). – С. 46–48.

10. Гаўрош, Н.В. Слоўнік Калюгавай мовы / Н.В. Гаўрош // Ка-

люга, Лукаш. Творы: Раман, аповесці, апавяданні, лісты / укл. Я.Р. Лецкі; камент. Н.В. Гаўрош, Т.М. Трыпуцінай. – Мінск : Маст. літ., 1992. – С. 528–559.

11. Гілевіч, Н.С. Слоўнік / Н.С. Гілевіч // Песні народных свят і абрадаў / укл. і рэд. Н.С. Гілевіча. – Мінск. : Выд-ва БДУ, 1974. – С. 408–413.

12. Кіпель, Яўхім = Kipel, Jauchim. Тлумачэньне некаторых словаў і выказаў / Я. Кіпель // Эпізоды = Episodes / пад рэд. Ілоны Урбановіч, Зьміцера Саўкі. – Нью Ёрк : Выд-ва газеты «Беларус», 1998. – С. 301–302.

13. Красней, В.П. Тлумачальны слоўнік / В.П. Красней, Я.М. Лаўрэль // Беларуская мова : падруч. для 4 кл. шк. з бел. м. навуч. / В.П. Красней, Я.М. Лаўрэль. – Мінск : Нар. асвета, 1988. – С. 282–284.

14. Красней, В.П. Тлумачальны слоўнік / В.П. Красней, Я.М. Лаўрэль // Беларуская мова : падруч. для 6 кл. шк. з бел. м. навуч. / В.П. Красней, Я.М. Лаўрэль. – Мінск : Нар. асвета, 1996. С. 252–253.

15. Круталевіч, А. Элементарная альгебра / А. Круталевіч. – [Ч. 1.] – Бэрлін: Нав. літэрацкі Аддз. Камісарыяту Асьв. БССР, 1922. – С. 98–101.

16. Малажай, Г.М. Слоўнік перыфраз / Г.М. Малажай // Сучасная беларуская мова: Слова. Перыфраза. Фразеалагізм. Вучэб. дапам. / Г.М. Малажай. – Мінск : Выш. шк., 1992. – С. 177–235.

17. Малажай, Г.М. Беларуска-рускі слоўнік / Г.М. Малажай // Беларуская мова: 7 кл.: эксп. падруч. для шк. з рус. м. навуч. / Г.М. Малажай. – М-ва адук. РБ; Нац. ін-т адукацыі. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2000. – С. 242–243.

18. Малажай, Г.М. Тлумачальны слоўнік / Г.М. Малажай // Беларуская мова: 7 кл.: эксп. падруч. для шк. з рус. м. навуч. / Г.М. Малажай. – М-ва адук. РБ; Нац. ін-т адукацыі. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2000. – С. 235–241.

19. Малажай, Г.М. Тлумачальны слоўнік / Г.М. Малажай, З.М. Кавалевіч, С.Р. Рачэўскі // Беларуская мова: падруч. для 6 кл. шк. з рус. м. навуч. / Г.М. Малажай, З.М. Кавалевіч, С.Р. Рачэўскі. – Мінск : Нар. асвета. – Выд. 1. – 1996. – С. 229–233.

20. Несцяровіч, В.А. Беларуска-рускі слоўнік / В.А. Несцяровіч, Я.Н. Марозава, Л.С. Васюковіч // Беларуская мова: вучэб. дапам. для 5 кл. шк. для дзяцей са слабым зрокам / В.А. Несцяровіч, Я.Н. Марозава, Л.С. Васюковіч. – Мінск : Нар. асвета, 1998. – С. 541–544.

21. Паўлюкавец, А.А. Эсперанта-беларускі слоўнік / А.А. Паўлюкавец // Мова эсперанта: практычны дапам. / А.А. Паўлюкавец. – Мінск : Нав. і тэх., 1992. – С. 132–58.
22. Станкевіч, Я. Слоўнічак / Я.Станкевіч // Родная мова. – [Ч. 1] –1930. – №5. – С. 110–112.
23. Шидловский, А.В. Русско-белорусский словарь «Ложных друзей переводчика» / А.В. Шидловский // Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык. – Мінск : Выш. шк., 1978. – С. 55–89.
24. Шур, В.В. Спіс найбольш вядомых беларускіх імёнаў, іх варыянты, паходжанне, значэнне / В.В. Шур // Беларускія ўласныя імёны: дапам. для настаўнікаў. – Мінск : Маст. літ., 1998. – С. 233–238.
25. Яўневіч, М.С. Кароткі руска-беларускі слоўнік / М.С. Яўневіч, У.К. Андрэнка // Беларуская мова : падруч. для 5–6 (з выд. 12: 6–7) кл. 8-гадовай і сярэд. шк. з рус. м. навуч. / М.С. Яўневіч, У.К. Андрэнка. – 15-е выд., дапрац. – Мінск : Нар. асвета, – 1994. – С. 294–297.

УДК 811.161.3:378.147

Т.П. Гулицкая, ст. выкл. (БДТУ, г. Мінск)

РАЗВІЦЦЁ КАМУНІКАТЫЎНАЙ КАМПЕТЭНЦЫІ СТУДЭНТАЎ У ПРАЦЭСЕ ВЫКЛАДАННЯ ДЫСЦЫПЛІНЫ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)»

Адукацыйная парадыгма ў ВНУ адлюстроўвае неабходнасць удасканалення падрыхтоўкі спецыяліста, здольнага да самаактуалізацыі, кампетэнтнага ў прафесійнай і камунікатыўнай сферы. Вынікам сучаснай адукацыі становяцца набытыя кампетэнцыі, г. зн. жаданне, уменне і гатоўнасць выпускнікоў выконваць прафесійныя абавязкі, што дазваляе выкладчыкам фарміраваць канкурэнтаздольнага спецыяліста, які можа хутка адаптавацца ў новых умовах працы, зменлівых нават у рамках адной прафесіі. Вырашэнне ў працэсе навучання шматвектарных адукацыйных задач магчыма пры кампетэнтным падыходзе, згодна з якім, у якасці выніку адукацыі выступае фарміраванне кампетэнцый – цэласнай сістэмы ўніверсальных ведаў, уменняў і навыкаў, а таксама вопыту самастойнай прафесійнай дзейнасці студэнтаў. Пры гэтым развіццё прафесійнай камунікатыўнай кампетэнтнасці застаецца адной з галоўных умоў паспяховай сацыялізацыі выпускніка тэхнічнай ВНУ, а фарміраванне камунікатыўнай кампетэнцыі ў студэнтаў – важнейшай задачай ў працэсе выкладання прадметаў гуманітарнага цыкла.